

ОСНОВНИЙ КОНФЛІКТ У РОМАНІ В. І. КРИЖАНІВСЬКОЇ-РОЧЕСТЕР «ФАРАОН МЕРНЕФТА»

Ігор Віталійович Чорний, доктор філологічних наук, професор
завідувач кафедри українознавства факультету № 2 ХНУВС

Образ пророка Мойсея, легендарного засновника іудейської релігії, який вивів народ свій з єгипетського полону, вже багато віків надихає діячів літератури та мистецтва. Показово, що творці звертаються до нього у бурхливі, кризові епохи, де гостро постає проблема стосунків вождя та народних мас. У такий непростий час, пов'язаний з соціальною кризою російського суспільства, апелює до образу Мойсея й відома письменниця кінця XIX – початку XX ст. В. І. Крижанівська-Рочестер у своєму романі «Фараон Мернефта». Дослідження цього тексту дозволить нам повніше уявити трансформацію відомого біблійного сюжету в світовій літературі, а також розширити уявлення про відображення давньоєгипетської теми в російській історичній прозі. Нас цікавило, насамперед, як подані в романі образ самого Мойсея і протистояння його з єгипетським фараоном, які зміни претексту були зроблені Крижанівською.

Й зараз в науці, що вивчає священну історію, викладену в Біблії, питання про датування Виходу залишається відкритим. Серед російських біблеїстів XIX століття, твори яких могла використовувати Крижанівська-Рочестер, однозначної думки з хронології Виходу не було. Так, А. П. Лопухін вважав, що Мойсей був народжений за часів Тутмоса I, його прийомною матір'ю (в іудейській традиції Термутіс) була царівна і майбутня цариця Хатшепсут, а час Виходу відноситься до правління Аменофиса (Аменхотепа) II. Ф. Елеонський дотримувався більш поширеної в науці думки, відносячи Вихід до часу правління Рамсеса II і Мернептаха. У своїй роботі над «Фараоном Мернефта», так само як і при написанні декількох наступних романів про Стародавній Єгипет («Цариця Хатасу» і «Залізний канцлер Стародавнього Єгипту»), Крижанівська спиралася на роботи відомого вченого-єгиптолога свого часу Генріха Бругша.

На наш погляд, питання, хто насправді був фараоном Виходу, для письменниці принциповим не було. Якихось-то характерних рис, які б відрізняли правління Мернефта від правління його попередників, тих же царів XVIII династії, яких пропонував як фараонів Виходу А. П. Лопухін, в романі немає. Головним, як нам здається, було показати конфлікт, що відбувається між законною владою, яку уособлює фараоном, і її опонентами – бунтівниками і потрясателями основ, втіленими в образах Мезу і його найближчого оточення. Цар-мученик і царевбивці – ось основний мотив книги, що нагадує про недавні (щодо 1888 р., коли вийшов уперше роман) події 1 березня 1881 р., коли був убитий Олександр II, і невдалий замах на Олександра III 1 березня 1887 р. Він і визначає трансформацію біблійного сюжету в романі.

Крижанівська відступає від традиційного біблійного твердження, що Мойсей був чистокровним євреєм, підкинутим батьками єгипетській царівні, щоб врятувати сина від загибелі. За версією романістки, рідною матір'ю Мезу була єгиптянка Термутіс, котра покохала прекрасного єврейського юнака Ітамара і зачала від нього сина. Неясно, навіщо саме знадобилося Крижанівській така зміна старозавітного сюжету. Можливо, вона хотіла вже цим знизити пафос божественного промислу і вибору фігури на роль пастиря богообраного народу. З іншого боку, Мойсей в такому освітленні постає явним зрадником одноплемінників-єгиптян, своєї сім'ї і законного государя (з яким він до того ж пов'язаний кровними узами).

Зазнала зміни і мотивація вчинків фараона, який звелів винищувати всіх новонароджених хлопчиків-євреїв. У Біблії сказано, що цар Єгипту, дивлячись на плодючість єврейських жінок, злякався, що незабаром в його країні інородців стане більше, ніж корінних єгиптян. У романі жорстокість фараона Рамсеса II у ставленні до новонароджених синів Ізраїлю пояснюється пророцтвом. Цар лише бажає завадити загибелі свого власного спадкоємця і інших єгипетських первістків, а також запобігти негараздам і руйнуванню держави. Таким чином, дії фараона виправдані турботою про народ і країну. Так само як згодом виправдані будуть і всі заходи, що вживаються фараоном Мернефта, щоб зберегти в Єгипті порядок, на основі якого замахнувся Мойсей та його прихильники. Законна влада має право піклуватися про збереження рівноваги, порядку будь-якими доступними їй засобами, вважає Крижанівська-Рочестер. Позиція автора цілком зрозуміла, якщо співвіднести той факт, що французький варіант роману з'явився в період активного протистояння влади і терористів-народовольців, а

російськомовна версія – під кінець першої російської революції. Погляди романістки відображають переляк частини російської інтелігенції перед Грядущим хамом.

Фараон у Біблії показаний затятим упертюхом, який жертвує сотнями і тисячами життів підданих заради власних амбіцій. Бог карає його за порушення обіцянок відпустити ізраїльський народ, які були дані його посланцю Мойсеєві. Не проти пророка виступає біблійний цар Єгипту, але проти самого Творця. Мернефта у романі Крижанівської-Рочестер веде непримиренну боротьбу з купкою терористів, які насмілилися виступити проти тисячолітньої культури, релігії, законодавства, проти освяченої богами верховної влади. Він батько народу, який шукає виходу з непростой ситуації, намагається захистити підданих. Трагічна загибель у фіналі книги фараона-мудреця у безодні моря, що поглинуло Мернефта разом з єгипетським військом, не означає торжества Мойсея. Ще в першій частині оповіді було описано страшну смерть самозваного пророка, який так і не зумів випити повною мірою з чаші – дару-прокляття фараона. У їхній суперечці Крижанівська-Рочестер не бачить переможця і переможеного. Конфлікт роману залишається відкритим. Лише час покаже, за ким правда.

Таким чином, у романі В. І. Крижанівської-Рочестер «Фараон Мернефта» біблійна історія Виходу і образ Мойсея зазнають суттєвих змін, що було, насамперед, пов'язано з консервативно-монархічними поглядами самої письменниці, що стали реакцією на суспільно-політичну обстановку в Росії рубежу ХІХ-ХХ століть.